

Lakat az iskolán

Előljáró beszéd kell ehhez az íráshoz. Nagy tárgyilagosságot ne várjon senki tőlem: eszomorodom, ha lakatot látok az iskolán. Ha azt látom, hogy egerek rágják belül, én belül sirok. Ha kölcsönkéri a szövetkezet, és leszedi ajtaját-ablakát, hogy a futószalagot be tudja dugni rajta, amikor a krumplit hozzák bele, tudom, az az ember már hiányzik a munkaerőből, aki vissza is rakja. Ha nagyon szép gyümölcscsel hordják tele, vagy gyümölcs alá való műtrágyával, arra is azt mondom, kár.

Sokan tartják, beteg a fejem, mert nem látom meg a lényegét. A lényeg pedig az, hogy elnéptelenednek a tanyai iskolák. Hat-nyolc gyerekért nem érdemes tanítót fizetni, mert a hat-nyolc gyerek is rosszul járna vele.

Ez fájna? Az, ha a tengődő iskolából nagyba jut valaki? Aki itt végzett, ha jól váltott az esze, akkor is csak lábujjhegyen mert járni mások előtt. Főlszólalni egy közgyűlésen? Inkább hátbavágja otthon vasvillával a tehenet, hogy a mérgét ki-töltse. Fél téglával dörsölné a bőrét, mielőtt városba megy, mert azt hiszi, megérik rajta a tanyai szag. Útravaló tarisznyájába ha minden tudományt belerak is az iskola, az önbizalmat kifelejtí belőle. Két karéjjal tesz vizsont a kishitűségből, az elbújni akarásból. Aki jól belegendol, emiatt ne sóhajtozzon.

Olyan indítórakétákkal kellene fölszerelnie a ma iskolájának a ma gyermekét, aminek utolsó fokozatában akár hetven év múlva is lesz annyi erő, hogy a fejet pályáján megtartsa. Egyszem tanító bácsi ezt a rakétát, ha beleszakad az igyekezetbe, akkor se tudja még begyújtani se. Sok jó tanyai tanárt ismerek, akikről jószándékú ember rosszat még külön fizetésért se mondhat, ellenben akármikor kiállíthatók a vállalt munka teljes erejű végzéséért példaképnek, de tudom, ezzel őket sem sértem. Amit adnak, fokozni talán nem is lehet. Az egyenes gerincet legtöbbször róluk mintázza a tanyai ember. Olyan felelősséggel tanítanak, benti kollégáik ritkán érik el őket igyekezetben. Csakhogy nagy a rakéta, nagy tüzet kell rakni alá. Egyedül birkózni nem a ma, hanem a holnap földatáival, nem lehet. Sántának-bénának érzi magát a tanár, és verné a fejét a falba, de akkor még jobban fáj.

A közoktatás dicsőségének tartom, hogy rövid idő alatt így átszervezte az iskolákat. Hadd induljon egyforma eséllyel mindenki a maga útján. Hadd legyen okos ember belőle akkor is, ha fejfőgulyás lesz, és akkor is, ha orvosprofesszor. A körzeti hatóságú iskola akkor is egyszerű találmány, ha árnyéka is van a bejárásnak, vagy annak, hogy az apró gyerek hetenként csak egyszer látja szülőanyját.

Mondom, a közoktatás dicsősége, és legyünk rá büszkék. Mégis elfordulok, ha lakatot látok a visszamaradt iskolán. Mert a tanyai iskola nemcsak a gyereket tanította; amióta megvan, felnőttnek is világított. A pislá fény is sokat ér ott, ahol sűrű a sötét.

Aki akar, jöjjön velem. Oda viszem, ahol a lakat csak nappal szolgál.

*

Állj meg a Csorgó mellett. Ha a város felé nézel, a Dáli ugart látod. Ha megfordulsz, előtted a Dáli tanyák. Romló tanyák. Jövőjüket hónapokkal, legföljebb néhány évvel mérhetjük. Az idő mondja fölöttük a cirkumdedéruntot, nem az erőszak. Nem is tiltakozik ellene senki. Aki most itt lakik, a városba készülődik, vagy a temetőbe. A fiatalabbja már elment szerencsét találni.

Nagyanyó, nagyapó meg a két unoka lakik az első házban. Nekem első, ide jöttem először. Nagy munkában van nagyanyó, égre-földre takarít. Kutyaoltás lesz

holnap. Nem a kutyáknak szól a tisztesség, de ha rossz idő talál lenni, az eboltás irodája fődelet kíván, ide jönnek be a népek. Ne mondják, hogy hova jöttek. Azért én még ne siessek, mondják, holnapig még van idő, csak beszéljünk nyugodtan.

— Az iskoláról lenne szó.

— Nem baj, arról is beszélhetünk.

Hozzáteszik, mindenről beszélhetünk, csak az adóról ne. Ámbár most arról is lehetne, mert nincs mit beszélni róla. Kezd teshöz állni még az adó is.

— Nem is iskola az már, hanem Kultúr. Nem nagy, csak olyan tanyai Kultúr. Televízió van benne, biliárd, lemezjátszó, magnetofon, és minden héten mozi. Hozza az autó, kinyitom neki a sorompót, mehet a gáton. Ha esik? Esőben nem járhat a töltesen, akkor segítünk neki. Megfoglaljuk a filmet, meg a sört, és kézben visszük. Nyolcszáz-kilencszáz méter, nem a világ.

— Sört is?

— Nehezen jutnánk másképpen hozzá, kihozza az autó. Nem sokat, dorbézo-lásra tízszer ennyi is kevés lenne. Csak annyit, hogy mindenkinek jusson egy üveg-gel. Ha rossz a film, sörrrel jobban lecsúszik.

— Maradnak, vagy költöznek?

— Ki így, ki úgy. Itt lakik még a Kiss Ferenc, a Bóka Sándor, a Joó Imréék, a Bandula Jánosék, Füstös Péterék, Dékány Sándorék, Varga Imréék, Kiss Jánosék, Szeges Mihályék, a Kádár István, és szavazás szempontjából ide jön a Böngyik is, meg a Süket is. Mi maradunk. Egyelőre. Nincs tehetségünk hozzá, hogy házat vegyünk. A csinált út szélében nem háborgatja a téesz az embereket, maradhatunk. Már beljebb se piszkálja, mert a hízó neki is hízik, meg a tehén is tejel neki is.

— A mozi?

— Nagyon okos volt, aki kitalálta. Van, amikor huszonötven is eljönnek. Hogy mi volt legutoljára? Ha megkergetnének, akkor se tudnám megmondani. Pedig ott voltam, biztos, hogy ott voltam. Azt sem tudom, most szerdán mi lesz. Ami a sor-ban következik, az lesz. Várjon csak! Az lesz, hogy Jön. Jön!

(A hirdető kezdődik így: Jön! És utána jön a film címe, de elfelejtődött.)

— Vacsora is volt régebben, de már nincsen. Birka, mindig birka volt, huszonöt forint, de ennyiből a birkát kiállítani már nem lehet. Az élő birka benne van annyiban. Vagy a birka drágul, vagy a forint „javul”, de vacsora mostanában nincs.

— Előadás?

— Az is van. Szavazáskor is, meg tanácstagi beszámolókon is. Eljött az ember-orvos is, az is tartott beszámolót, itt volt az állatorvos is, az is mondott beszámolót. Az ilyesmi nagyon érdekli az embereket, többen jönnek, mint moziba. A tanácstagi beszámolókon is sokan vannak, mert akkor mindent meg lehet beszélni. Az állat-tartást is, fűkaszálást is.

Legfőljebb a népművelő időzőn el annál a gondolatnál, hogy itt nem előadás-t mondanak, hanem beszámolót. Vegyük inkább észre, hogy többen jönnek, mint a filmre.

Két kis unoka bújik, ketten is elférnek a nekem kikészített, kötény sarkával le-törölt és kispárnával melegített hokedlin. Sanyikával elmondhatja a nagyanyai büsz-keség, hogy hamarosan iskolába megy, be a városba, a kollégiumba. Addig nincs is más baja a világgal, csak az, hogy a mandulája nem szereti a torkát. Ennél jobb helyet ugyan nem adhat neki, megbecsülhetné magát, a vége az lesz, hogy orvos kezére adja, de most megborzong tőle, hogy kórházban hozzák helyre, amit a ter-mészet elrontott. Amíg erről beszélünk, csöppke kis Angéla tetőtől-talpig nevet. Ha csak ránézek, nevet. Pisszentek neki, nevet. Ha megsimogatom, belebújik a tenye-rembe, és ott felejtí a fejét. Akkor nevet csak igazán. Nagyanyja észreveszi a nagy barátkozást, mindjárt hozzánk szegődik: na, mondd meg a bácsinak...!

— Mondd meg a bácsinak, kicsi vérem, mit tett veled az a te apád?

Angéla most is nevet, mintha madarat mutatnának neki.

— Letagadott.

Nem értem, de nem merem újra kérdezni. Malomkőnek nincs akkora súlya,

mint gyerekszájban ennek a szónak. Nagyanyja duplacsövű puskájából eldurran a második kérdés, hátha nem talált el az első.

— Kicsoda?

— Az én apukám engem letagadott.

Most is nevet. Ahogy a lovat megtanítják, hányat kapáljon, ha kérdezik, úgy felel ő is. Idomított beszéd, hadd tudja meg idejében, hogy a világ a tanyáról nézve is bonyolult. Nagyanyó elmondja, hogy elváltak a fiatalok, de a vagyoneelosztás még mindig nincs meg, és az első gyereket elvállalja az apja, de a másikat nem. Halasról hivatott meg valakit a tárgyalásra — állítólag házassági hirdetésből nézte ki a címét, de erre rá kellene kérdezni, ha kedvem lenne hozzá, mert a házassági hirdetések Halasról is jeligével jönnek — és azt bizonygatta, hogy az a gyerek apja. Megkérdezte a bíró: ismeri ezt az asszonyt? Azt mondta rá a halasi: egyszer se láttam. Evvel vége is volt.

Hagyjuk a bíróságot, lehet elég baja ilyenkor, meg hagyjuk a fiatalokat is. Annyi biztos, ha Angéla annyit tud csak az apjáról, hogy őt letagadta, és fülig szalad a szája, amikor mondja, akkor ez előtt a ház előtt még sokáig nem csuknám be a tanyai iskolát. Inkább hoznék még sok jó előadót a sör mellé. Olyat is, aki a gyermeki lélek buckáiról tudna mondani valamit.

Nagyapót azért megkérdezem, mit tenne, ha valaki végleg be akarná csukni. Nincsen róla szó, de ha lenne.

— Fölszólalna?

— Én, egyedül? Kicsi vagyok én ahhoz. Ha akarják, megszüntetik, ha akarják, meghagyják.

— Ha nagyon megkérdeznék?

— Akkor talán fölszólalnék.

*

Tulipános kiskapuja van az iskolának. Elöl is egy, hátul is egy, ámbár a tanyai iskolánál nehéz eldönteni, melyik az eleje. Ki honnan éri hamarabb. Zöldre festették a lécz szárát, piros a tulipán feje. Nyitva a kapu, de a szél nem lóbálja, mert a fű körülötte. A legszebb dolog mégis az benne, hogy van. Igen nagy becsülete lehet ennek az iskolának, ha szépnek maradt kapuját még nem lopta el senki. Ki merne kezét emelni saját iskolájára?

Két hirdetőment ragasztottak az ablakba. A városi tanács élelmiszergazdasági, ipari és kereskedelmi osztálya adja hírül, hogy az utak és árvízvédelmi töltések fűtermő területeit kaszálásra ingyen adják a szarvasmarhatartóknak. A másik azt mondja, haszonbérbe adnak mezőgazdaságilag hasznosítható földeket.

Pumpálás kút van az iskola udvarán, a harmadik nyomásra adja a vizet. Gondolom, a csatorna szintje alá megy a csöve, azért hordják innen a környékbeliek. Vizet és kultúrát.

*

Kis asszonyka van itthon a szomszédban, apró gyermekével. Szívesen szól.

— Ez a klub, az az őszinteség, minden szerdán mozifilmet vetít. Az az őszinteség, hogy én itthon vagyok a gyerek miatt, meg vannak libáink is. Én még ástam, az az őszinteség, az árkot, amikor a villanyt hozták. Akkor voltam nyolcadikos. Úgy volna jó, az az őszinteség, ha továbbra is iskola volna, mert itt lakunk mi is a szomszédban, a nagyobbik fiam mégis bent jár iskolába a városon. Most elsős. De nem maradhatott meg iskolának, mert kevés a gyerek. Nem is tudom, mi lesz a tanyákból, senki nem akar tanyán lakni. Pedig amikor még én jártam, az az őszinteség, hatvanvalahányan voltunk. Alsó is, felső is volt. Az öregek maradtak hátul, a fiatalok mind mennek befelé.

— A benti iskola?

— Hétfőn visszük, hétre benn kell vele lennünk. Ha hosszúhetes, akkor szombaton délután jön haza, ha rövidhetes, akkor pénteken. Nem tehettem mást, be kellett adnom, mert a palotai busz is négy kilométerre van, meg a Rákosi úti is.

Biciklivel nem hordhatom, mert itt van a kicsi is. Augusztusban fölveszem a munkát, ősztől végképp nem tudnék mit kezdeni vele. Nehéz, szegénykémnek, az az őszinteség, persze hogy nehéz. Mindent neki kell csinálni egyedül. Mosakodni is, öltözködni is. Az a jó, hogy a Puskás tanár bácsi ismeri. Itt tanított, a gyerek akkor volt hároméves, de mindig átjárt, van bizalma hozzá. Nekünk is, mert ismerjük. Nem ment idegen helyre. Ha beteg, a gátórnek jár a telefon, és az uram gátór, csak kiszólnak rajta, és mehetünk érte. Szerdán mindig mehetünk látogatni, kimenőre is kihozhatjuk. Ott a rétesbolt, beviszem mindig, megeszik egy-két rétest, megiszik hozzá egy üveg kólát. Addig is együtt vagyunk. Más nem nagyon kell, mert mindene megvan a kollégiumban. Hozhatom haza a szennyest is, ha váltani kell, de be is adhatja mosatni. Úgy találták ki ezt az iskolát, hogy jó legyen.

Nem találtam ki újabb kérdéseket, elővettem a régieket.

— A szomszéd iskola?

— Én csak moziba megyek, ha megyek. Itt a villany, a gátórnek az is jár, amíg a televíziónk jó volt, itthon nézhettük, minek mentünk volna máshová? Ahogy elromlott, nem csináltattuk meg. Kicsi a gyerek, korán lefekszünk.

— Előadás?

— Volt itt már a tanácselnök is, és nőgyógyász is volt. Ha beszámoló van, mindig elmegyünk. Ha a város fejlődéséről beszélnek, azt is meghallgatjuk, mert mindenki készül befelé. Egy év alatt négy-öt előadás biztosan van. Nyáron, ugye, nincsen, akkor dolog van. A moziba akkor is eljönnek, legjobban a sör kedvéért. Beszéltek már róla, hogy megszűnik a klub is, azt is mondták, hogy eladják az iskolát, de sokfélélt beszélnek az emberek, nem lehet mindent elhinni. Állítólag maszeknak nem adhatják el.

— Ha adhatnák, megvenné?

— Dehogyném!

— Pedig jó iskola.

— Jónak jó, de nem jó semmire.

— Mi az a semmi?

— A tehen nem tud fölmenni a lépcsőn.

Itt meg kellett állnom, és akkorát nevettem, mint az előbb Angéla. Homlokon csókoltam volna a tehenet, ha tanyai iskolákat kerülvén, ez a szempont eszembe jutott volna. Pedig egyszerű. Ha a tehen föl tudna menni a lépcsőn, mindjárt többet érne. Régi iskolaépítők se gondoltak a tehenre.

— Fölszólalna, ha el akarnák adni?

— Ha egyedül vagyunk, akkor nem szólnék semmit.

— Megbeszélhetnék előtte.

— Akkor se. Annak idején az én uram volt az első, hogy maradjon, de elmennek a jó szomszédok, nem szólnának már semmit.

Elfelejtettem rákérdezni, de az a gyanúm, nem jó ilyen helyen gátórnek lenni. Mindenki készül, ő meg marad.

*

Traktor veti a kukoricát, aki nézi, azét. Két forduló között mindig beszélhetünk.

— A szomszédokat kereste? Hazamentek a városra, mert jugó vendégeik vannak. Az asszony kezeli az iskola kulcsát, takarít is, szivességből. Van úgy, hogy tovább beszélgetünk, a megbízhatónak odaadja a kulcsot, hogy zárja be az ajtót, de legtöbbször megvárja az utolsót is. Ha ők elmennek, nem is tudom, kire lehet rábízni. Ki vállalja?

Megütötte a fülem, hogy aki a városba megy, az haza megy. A homoki tanyákon is ezt mondják, ha Szegedet emlegetik. Vagy Makóról települtek ki, akik itt laknak, vagy most is van bent házuk.

— Ha eladnák, megvenné?

— Minek?

— Drága?

— Nem tudom. Volt rá egyszer vevő, de nem tudom, mennyiért.
— Főlszólalna, ha megint árulnák?
— Szólalna a kórság.
— Hová menne akkor beszélgetni?
— Ezt meg ne írja, de lepiszkoscsirkefogózt engem valaki. Azt gondoltam éppen, bemegeyek a bíróságra, és följelentem.
— Hagyja rá! Amit egyszer kimondtak, senki bírósága le nem mossa.
— De énnekem akkor se mondja senki, hogy piszkos csirkefogó!
Ebből a részből teljesen egyetértünk, így aztán gondolhatom tovább a magamét: múlik az iskola, vakarhatja a feje búbját a bíróság. Lehet ugyan, hogy a csirkefogót nem most találták ki, legföljebb kocsilóccsal fizettek érte. Ehhez képest a bíróság emlegetése lovagiasságnak is fölfogható. Egy kicsi lépés előre.

*

A postást várja egy néni. Megszólítsuk, ne szólítsuk? Álljunk meg mégis.
— Mikor volt az iskolában?
— Igen régen. Nekünk televíziónk is van, mert a villanyt ide vezették a teheneknek az istállóba, onnan mi is kaptunk, így aztán moziba én csak akkor megyek, ha nagyon jó filmet vetítenek.
— Holnap elmegy?
— El.
— Mit játszanak?
— Nem tudom.
— De az biztos, hogy jó lesz.
— Talán.
— Messze esik ide az iskola.
— Nem baj, jön a mozis autó, nagyon jó gyerek a Sanyi, mindig megáll, megkérdezi, megyek vagy nem megyek. Ha akarom, elvisz, meg vissza is hoz.
— Hányszor ment el?
— Talán kétszer.
— Vacsorára se?
— Nem szeretem a birkát. Öregasszony vagyok, nem is szeretek mászkálni. Nem is idevalósi vagyok, nem is igen ismerem az embereket.
— Mióta lakik itt?
— Tizenhat éve.
— Főlszólalna iskolaügyben?
— Föl. Meg is mondanám, hagyják meg, mert kell.
— Kell, csak éppen nem megy oda.
— A tanyai népnek kell. Mi marad neki, ha ezt is eljätsszák előle? Mindig az tegye be a kaput, aki utoljára marad. Amíg ember lesz itt, addig iskola is legyen. Ha iskola nincsen, sötétség van.
— De maga feléje se megy.
— Mondtam, nem rólam van szó, hanem a tanyai emberekről. Én nem megyek, mert itt a televízió. Nem olyan jaj de jó filmeket mutat az se, de az iskolában még annál is gyöngébbeket játszanak. Hagyjam itt a jobbat, nézzem a rosszat? Tudja, miért csinálják ezt? Le akarják szoktatni róla az embereket, aztán bebizonyítják szépen, hogy nincs rá igény, meg lehet szüntetni. Ha énrám bíznák, ide a legjobbat hoznám. Aki elgyalogol érte öt-hat kilométert, megérdemli, hogy jót lásson. A városban azt mondja az ember, ebbe a moziba nem megyek, mert ez nekem nem tetszik, itt a másik, oda veszek jegyet. Mit mondjon, aki itt lakik? Ha rossz a film, én nem megyek.
— A holnapi tehát jó lesz?
— Azt beszélük.

Közbe kell szólnom, mert állomáshoz érkeztünk. Eddig senki nem mondta, hogy főlszólalna az iskola ügyében, ha vinni akarnák, csak ez az asszony. De ő se magának kéri, hanem azoknak. Messziről nézi, mint a többi jótélelek, aki mellette ágál.

Aki kint lakik, annak vagy mindegy, vagy nem szól. Bizonyítani lehet tehát, hogy nem is kell.

Ne siessünk mégse a bizonygatással. Kevés az az ember, aki kimondja: rám még rámfér, jöjjenek ide, és okosítsanak. Magas lépcsőit járja a tudománynak, aki ezt belátja. Nem csavargatás tehát, ha azt mondom, annak kell talán a legjobban, aki hallgat róla. Azt azért sajnálom, hogy a mi asszonyunk nem vállalja a sorsközösséget: csak nekik akar jót, ő kimarad belőle. Folytassuk tovább.

— Mi lesz a tanyával?

— Nagyon útjában vagyunk a kolhozoknak, alig várja, hogy elmenjünk. Megvenné az első szóra, mert valósággal benne vagyunk az istálló szájában, de én azt mondom neki, egy kis házat szeretnék érte a városban. Sokallja. A vége az lesz, megegyezünk valahogy, de nem szívesen.

— Mi lesz veled?

— Nekimennek, széjjelrontják.

— Megnézi?

— Elsírnám magam.

— Gyerünk vissza az iskolához!

— Előbb a filmhez. Hozzák a föliratosakat. Kopott is, meg nem is tud mindenki olyan gyorsan olvasni. Vagy olvassa, vagy nézi. Aztán nem is olvassa, nem is nézi. Azt is beszélük, újságírók vagy valami művészek jönnek ide. Csöndben dolgozhatnak, nyáron szép a vidék, de télen akkor is kell a tanyaiaknak az iskola. Aki utoljára marad, az csukja be az ajtót.

*

Fájós lábú öregember áll a kertben, és az utat nézi. Görbül alatta a bot. Akit támaszt, most tölti a nyolcvanát. Iskolaügyben mit mondhatna?

— Abban én még egyszer se voltam.

— Gyerekkorában?

— Erembe jártam. Ez volt közelebb.

— Mi lett veled?

— Megszűnt.

— Aztán?

— Beleköltözött a szervestrágya.

— Az iskolába?

— Nem a trágya, hanem a trágyát igazgató hivatal. De ne erről írjon maga, hanem arról, hogy ott az iskolán túl van egy fahíd a csatornán. Mozog, ha kocsi megy rajta. Csinálni kellene, de nem csinálja senki. Ezt írja meg, ne az iskolát.

— Se a trágyát.

— Maga nem paraszt, nem tudja, mennyire kell a trágya. De abban igaza van, hogy az iskola jobb sorsot érdemelne.

Most néz először arra. Hogy nézhessen, fordulnia kell, a botot föl kell emelni, meg kell nézni, vakondtúrásba ne szaladjon, ha megint leteszi.

— Többet szolgált, mint száz év. Nyugdíjba ment, valaki úgy gondolta, annak a trágya is jó.

— Hagyta volna eladni?

— Nem is kérdeztek, de jussom sincs hozzá, hogy szóljak. Csak azért, mert én abba jártam iskolába? Hát aztán?

— Onnan mindenki elköltözött?

— Többen vannak, mint itt. Ennek úgy fordult a szerencse, hogy megmarad, annak meg úgy, hogy nem marad. Maguk honnan jöttek?

— Szegedről.

— Máskor is jönnek?

— Nem hiszem.

— Csak azért kérdezem, mert azt mondták, valamilyen írószövetség akar itt nyáron működni. Gondoltam, hátha maguk is odahúznak.

Tisztelesen csorba ne essék, megkérdeztem még:

— Melyik a jobb? Ha írószövetség jön, vagy ha szerveztrágya.

— Ne kérdezzessen, öreg vagyok én erre. Az az én iskolám volt, azt azért sajnálom. Emezt meg? Meg van már írva az iskolák sorsa.

ANNUS JÓZSEF

ENSZ-ülések a Lélek-cukrászdában

Eltöprengtem olykor — Illyés Gyula gondolatai nyomán — vajon melyikünk miként örökölte meg például Kossuth kézfogását? S miként örököltem én? Sokáig megelégedtem a bizonytalannal, az alig hihetővel: a családi hagyomány szerint bizonyos Palkó bátyánk (talán éppen Lenkey-huszárként) a szabadságharc hírére szökött haza, vitézül is harcolt, kitüntetését magától a kormányzótól vette át. Mindez persze mellékes kis szála volt a mesének, a fő motívum pontosabb, ezt meséli apám is, ha szóba kerül a valamikori hős: a bukás után ismét besorozták muszájkatonának, így összesen tizenkét évet szolgált, negyven is elmúlt, amikor hazajött csikós-nak a makai pusztára. Hanem aztán megnősült, s tizenkét gyereket nevelt föl. Jó nyolcvanas volt már, amikor meghalt — lórúgástól.

Eszembe jut azonban, hogy a közvetlenebb — hihetőbb, ám ugyancsak különös — átöröklést ott kaptam én a makói Hóvirág cukrászdában (a régi tulajdonos nevééről sokan még ma is Léleknek mondják), amelynek kanapés-könyöklős sarokasztalánál a hatvanas évek legelején még hetente két alkalommal ülésezett a „makai ENSZ”. Nyugdíjasok asztala, mondhatnánk akár legyintve, ha nem lett volna több annál. Akik ott ültek a szimpla fekete mellett, félbetört Daru cigarettát csipontve ujjuk végével, a hajdanvolt Makó élő illusztrációi, valóban mondhatjuk: „nagy idők tanúi” voltak. Kelemen Feri bácsi, a megöszült jegénye-ember, volt polgári iskolai igazgató, több európai nyelv tudója; Diósszilágyi Sámuel kórházi főorvos, József Attila patrónusa, Móra, Juhász Gyula barátja, a polgári radikális értelmiség jeles képviselője, kinek szíve fölött minden reggel ott égett a vörös székfű, amint a betegekhez kocogott hihetetlenül hegyes orrú cipőiben. Kollégája, Batka Pista bácsi, ki a Maros iszapjából akart „aranyat” mosni a városnak: gyógyító pakolásra ajánlván a járdaépítéshez használt egyszerű homokot. Ott ült meggörbült háttal H. Szabó Imre, egykori ellenzéki újságíró, Horthy sógorának, Purglynak örök ellensége, minek következtében az akkori idők számos börtönének jó ismerője, aztán Domokos Laci bácsi, a kitűnő jogász, kinek aszkétaarca rezdületlen maradt, amikor mi a térdünket vertük egy-egy kacagató anekdotája után.

Innen hát Kossuth kézfogása is. Mint mondtam, meglepő úton érkezett, ahogyan ezt Feri bácsi elmondta egy borongós novemberi délután.

— Hát uram — kezdte most is azzal a bölcs derúvel és méltóságos hanggal, amelynek hangulatában akkor is élvezet megmerülni, ha a történet a vízszintesen úszó cigarettafüst és a csészek otthonos koccanása között nem kanyarodna izgalmas meredélyekre, s egyáltalán nem szolgálna semmi szenzációval. — Olykor már azt mondom, ennyi időt nem is szabadna élni. Mondhatnám: igazságtalan azokkal a kiváló koponyákkal szemben, akik oly fiatalon hagyták itt a földet. Mi meg itt,